

SUOMI TARVITSEE KANSALLISET VALETIEDON TORJUNNAN SUOSITUKSET JA VAHVEMPAA TIEDELUKUTAIDON OPETUSTA

Tietoa hyödynnetään ja arvioidaan kaikilla yhteiskunnan tasoilla poliittisesta päätöksenteosta henkilökohtaisiin valintoihin. Luotettavan tiedon valikoiminen, yhdistäminen ja arviointi on kuitenkin monimutkaista. Muun muassa pirstaloitunut mediaympäristö ja yhteiskunnalliset kriisit haastavat kansalaisten kykyä ja mahdollisuuksia tehdä tutkittuun tietoon perustuvia päätöksiä sekä suojautua valetiedolta. Lopulta vaarana on yhteiskunnallisen luottamuksen ja resilienssin heikkeneminen. Suomalaisten tiedepääomaa kehittävä FINSCI-tutkimushanke esittää haasteeseen kahta ratkaisua:

SUOSITUKSET

1. Laaditaan ja toimeenpannaan kansalliset valetiedon torjunnan suositukset.
2. Vahvistetaan tiedelukutaitoa kaikilla kouluasteilla, erityisesti opettajankoulutuksessa.

KESKEISET KÄSITTEET

Tiedolla tarkoitetaan tässä laajasti tietoa, aineistoa tai dataa, jota kansalaiset hyödyntävät arjen päätöksentekonsa tukena¹. **Tiedelukutaidolla** tarkoitetaan tietojen, taitojen ja asenteiden yhdistelmää, kuten ymmärrystä tieteen prosesseista, kykyä tarkastella, yhdistää ja arvioida tutkittua tietoa sekä mahdollisuuksia hyödyntää tutkittua tietoa yhteiskunnallisessa keskustelussa².

Yhteiskunnallisella resilienssillä tarkoitetaan yksilöiden, yhteisöjen ja yhteiskunnan kykyä mukautua muutoksiin, säilyttää toimintakykynsä, sekä valmiutta oppia ja uusiutua³.

VIRHEARVIOINNIT JA TUNTEET HAASTAVAT JOKAISEN TIEDONKÄSITTELYÄ

Ihmisillä on taipumus tulkita tietoa oikein. Kognitiiviset vinoumat ovat ajattelun virheitä, joita syntyy, kun turvaudumme helppoihin ja valmiisiin ongelmanratkaisumalleihin. Esimerkiksi arvioidessamme tietolähteen luotettavuutta olemme taipuvaisempia uskomaan, että tunnettujen medialähteiden tieto on luotettavampaa riippumatta tiedon laadusta⁴. Ongelmanratkaisumallit ohjaavat suosimaan helppoja ja nopeita ratkaisuja, mikä voi altistaa väärälle tiedolle.

Tietoon suhtaudutaan tunteella. Myönteiset tietoon ja oppimiseen liittyvät tunteet, kuten uteliaisuus ja ällistys, lisäävät kiinnostusta aiheeseen, halukkuutta hakea lisää tietoa ja käsitellä tarjolla olevaa tietoa huolellisemmin^{4,5,6,7}. Ristiriitaista kuitenkin on, että kiinnostusta lisäävät tunteet eivät välttämättä ennusta lukemisen tarkkuutta tai virheiden havaitsemista^{4,5}. Tunteet voivat siis sekä tukea oppimista että haitata tiedon laadun arviointia.

LUOTTAMUS JA KOULUTUSTAUSTA VAIKUTTAVAT MAHDOLLISUUKSIIN ARVIOIDA TIETOA

Koulutus lisää valmiuksia arvioida tietoa kriittisesti. Koulutus on yhteydessä mm. vahvempaan yhteiskunnalliseen luottamukseen sekä tieteelliseen ajatteluun^{8,4} sekä myönteiseen suhtautumiseen rokotteita kohtaan⁹. Yksilön oma sekä vanhempien korkeakoulutus ennustaa mm. positiivisia asenteita tiedettä kohtaan sekä kokemusta siitä, että tutkittu tieto on itselle hyödyksi^{10,11}.

Epäluottamus on valetiedon polttoainetta. Vaikka suomalaisten luottamusta tieteeseen ja instituutioihin pidetään yleisesti korkeana^{12,13,14}, valetiedon leviämisen mekanismeja on syytä ymmärtää myös korkean luottamuksen yhteiskunnissa. Esimerkiksi ulkopuolisuuden kokemukset voivat olla yhteydessä matalampaan luottamukseen tiedettä ja tieteentekijöitä kohtaan – etenkin niillä ihmisillä, joiden luottamus poliittisia instituutioita kohtaan on vähäinen¹⁵. Epäluottamus instituutioihin, tieteeseen ja tutkijoihin voi vuorostaan altistaa näennäistieteelliselle tiedolle, vastamedian käytölle sekä salaliittoteorioille^{16,8,17,18}.

SUOSITUKSET

1. Laaditaan ja toimeenpannaan kansalliset valetiedon torjunnan suositukset. Suomi on sitoutunut seuraamaan OECD:n laatimia disinformaation torjunnan suosituksia^{19,20} määritellään periaatteita, joilla vahvistetaan yhteiskunnallista resilienssiä. Näiden suositusten toimeenpano on toistaiseksi kesken. Suosittelemme, että:

Valtionhallinnossa asetetaan poikkihallinnollinen työryhmä OECD:n disinformaation torjuntaan suuntautuvien suositusten kansallisen toimeenpanon edistämiseksi. Työryhmä valmistelee kansalliset suositukset tiedon arvioinnista ja valetiedon torjunnasta, esimerkiksi osana laajempaa kansalaisille suunnattua varautumispakettia. Työhön kytetään mukaan mm. yliopistot ja tutkimuslaitokset, opetus- ja sivistystoimi, kansallinen media, alustatoimijat sekä järjestöt ja kansalaisyhteiskunta. Suosituksissa määritellään vastuut ja roolit, konkreettiset toimet, sekä luodaan mittaristo, jolla seurataan suositusten toteutumista ja vaikutuksia.

Suosituksen tavoitteena on rakentaa Suomeen tutkimusperustainen toimintamalli, joka tukee tutkitun, luotettavan tiedon käyttöä päätöksenteossa sekä vahvistaa yhteiskunnallista luottamusta ja resilienssiä.

2. Vahvistetaan tiedelukutaitoa kaikilla kouluasteilla, erityisesti opettajankoulutuksessa.

Yhteiskunnallisten ongelmien ratkaisemiseen ja nykyisessä mediaympäristössä toimimiseen tarvitaan vahvaa tiedelukutaitoa. Tiedelukutaito on siis tunnistettava koulutuspoliittisesti yhtä keskeisenä perustaitona kuin luku- ja kirjoitustaito. Suosittelemme, että:

Koulutuspoluille ja erityisesti opettajankoulutukseen sisällytetään riittävä määrä tiedelukutaitoa kehittäviä sisältöjä mm. käsitteellisen tiedon sovellettavuuden ja yhteyksien ymmärtämistä, tiedon luotettavuuden ja lähteiden arviointia sekä; virheellisen ja harhaanjohtavan tiedon tunnistamista, sekä tunteiden ja ajattelun vinoumien vaikutusta tiedon arviointiin ja päätöksentekoon.

Suosituksen tavoitteena on, että jokaisella lapsella, nuorella ja tulevaisuuden opettajalla on mahdollisuus kehittää riittävä tiedelukutaito taustastaan riippumatta.

SUOSITUKSEN KIRJOITTAJAT

Daria Pritup, Sari Havu-Nuutinen, Mirva Heikkilä, Tuomo Häikiö, Eetu Marttila, Mirjamaija Mikkilä-Erdmann, Jaana Simola, Kaisa Torkkeli, Anni Vidbäck ja Johanna Kaakinen

YHTEYSTIEDOT JA LISÄTIETOA HANKKEESTA

FINSCI (Fostering Finnish Science Capital) -hanketta rahoittaa strategisen tutkimuksen neuvosto (rahoituspäätös 335233). Hanke on osa tiedon lukutaitoa ja tietoon perustuvaa päätöksentekoa tutkivaa LITERACY-ohjelmaa. Hanketta johtaa Turun yliopisto ja mukana ovat Helsingin ja Itä-Suomen yliopistot, Tiedekeskus Heureka, Suomen tiedekeskukset ry ja Skope ry.

Hankkeen koordinaattori:

Daria Pritup, 0505358390, daria.pritup@utu.fi

Hankkeen verkkosivut 1.1.2027 alkaen:

<https://ty.fi/finsci>

Ratkaisuja tieteestä -verkkopalvelu:

Verkkopalvelu tarjoaa uuden väylän strategisen tutkimuksen hankkeiden tuloksiin ja ratkaisuihin: www.ratkaisujatieteesta.fi

SUOSITUKSEN LÄHTEET JA MUUT HANKKEEN JULKAISUT

